

Tot slot moet worden opgemerkt dat de vorm van dit boek zelf helaas géén 'kwestie van stijl' is geworden. Het is weliswaar overvloedig geïllustreerd en zit in een hard foedraal — als een echt kunstboek — maar de typografie en de lay-out doen de taal- en theaterman weinig eer aan. De reproducties van de eigenhandig ontworpen titelbladen en kopjes zijn mooier en meer geïnspireerd dan bijvoorbeeld de omslag of het lettergebruik van het boek. Waar bijvoorbeeld Huib van Opstal's *Essay RG* de striptekenaar Hergé ook naar vorm alle eer kan aandoen, dient men in dit werk vooral te lezen en niet te bekijken. Maar zodra men begint te lezen, krijgt men enerzijds een uitvoerige en complete levensbeschrijving, en anderzijds een even volledig beeld van de Vlaamse kunstwereld uit het Interbellum, en van het na-oorlogse kunstonderwijs.

Karl Catteeuw

D. Vanacker, *De Frontbeweging. De Vlaamse strijd aan de IJzer* (Koksijde: Uitgeverij De Klapproos, 2000, 480 blz.+ ill., BF 1495,-, ISBN 90 5508 044 6).

Opnieuw heeft Vanacker ons verrijkt met een omvangrijke en ons inzicht vernieuwende studie over het Vlaamse nationalisme. In 1991 publiceerde hij *Het activistisch avontuur*, waarin hij met een grote hoeveelheid nieuw archiefmateriaal de rol van de Vlaams-nationalisten in de periode 1914-1918 in het bezette België beschreef. Met zijn nieuwe gegevens toonde hij met name de grote rol van de Duitse bezetters in het activisme aan. Een punt waar de Leuvense historicus Lode Wils in zijn *Flamenpolitik en activisme* (1974) al op gewezen had, maar dat nu opnieuw ondersteuning kreeg.

In zijn nieuwe studie over de Frontbeweging heeft Vanacker een ander aspect van het radicale Vlaamse nationalisme uit die jaren behandeld. Het nationalisme dat zich vormde onder de Vlaamse militairen in het kleine onbezette stukje van Zuid-West Vlaanderen. Hij heeft daarmee het werk van Luc Schepens in belangrijke mate aangevuld. Naast een zeer rijke collectie aan brieven en dagboeken, bewaard in verscheiden instellingen, heeft hij ook ruim gebruik gemaakt van overheidsarchieven en van de archieven van de militaire instellingen en als eerste een wetenschappelijk verantwoorde monografie over dit nog al met mythen omgeven onderwerp geschreven.

Evenals in het bezette Vlaanderen ging ook hier de strijd om taalrechten en om bepaalde politieke hervormingen, die van de Belgische overheid verlangd werden. Eisen waar men voor 1914 al over onderhandelde en waar men nu recht op meende te hebben in ruil voor een grote mate van loyaliteit tegenover de Belgische staat. Het ging niet alleen om de vernederlandsing van de universiteit te Gent, maar ook om Vlaamse en Waalse regimenten, om werkelijke uitvoering van de taalwet in het leger en uiteindelijk om bestuurlijke scheiding of een andere vorm van federalisme en in feite om een eentalig Vlaanderen. Vanacker wijst er terloops op dat ook aan Waalse zijde door sommigen aan het front voor separatisme geijverd werd. Tot een innige samenwerking tussen beide groepen is het nimmer gekomen. Vrees voor clericalisme, voor een numeriek Vlaams overwicht en vooral minachting voor het Nederlands hebben dit verhinderd. Van de bovengenoemde Vlaamse verlangens wilden de regering en het Franstalige establishment (in dit geval de legerleiding) in ieder geval niets horen.

In een wel zeer rijk met voorbeelden en aanhalingen gestoffeerd verhaal (het is soms wat te veel van het goede) laat Vanacker ons de ontwikkeling zien van een aanzienlijk deel van de Vlaamse militairen naar een strijdbare niet voor flinke politieke agitatie terugschrikkende groep. Er waren in het leger vrij wat katholieke studenten die als dienstplichtige of als vrijwilliger

onder de wapenen waren. Bovendien waren er veel seminaristen uit Vlaanderen die als brancardier dienst deden en nog al wat aalmoezeniers hadden ook een Vlaamse achtergrond. Juist onder deze groepen was vóór 1914 een sterk radicalisme inzake de Vlaamse emancipatie aan het groeien, een radicalisme dat vrij los stond van de traditionele politieke kaders. In dat opzicht waren Frontbeweging en activisme uit hetzelfde milieu afkomstig, zij het dat het activisme een meer niet-katholieke aanhang had.

Vanaf 1915, toen duidelijk werd dat de oorlog langer zou gaan duren en ook de Godsvrede verstoord werd door Vlaams-Waalse tegenstellingen, waarbij de Franstaligen de Vlamingen als vrienden van Duitsland karakteriseerden, verscherpten de tegenstellingen. Vooral vanuit de traditie van de katholieke studentenbeweging stelden Vlaamse soldaten en onderofficieren — Vlaamse officieren waren er zeer weinig — zich te weer tegen de morele verloedering aan het front. Vanaf 1916-1917 kwam daar een politieke stellingname bij. Hun taalrechten werden systematisch geschonden, genegeerd of belachelijk gemaakt. Nederlandstalige periodieken, literatuurzendingen en vormen van sociaal werk, zoals de school op het front (volwassen onderwijs), of het werk van de oorlogsmeters (vrouwen voornamelijk uit Nederland, die briefcontacten met soldaten onderhielden), toneelvoorstellingen enz. werden of tegengewerkt of door zware censuur getroffen of soms zonder meer verboden, terwijl de Franstalige equivalenten geen strobreed in de weg werd gelegd. Individueel opkomen voor taalrechten riep onmiddellijk strafmaatregelen op als opsluiting, overplaatsing en dergelijke.

Politici als Frans van Cauwelaert en Alfons van de Perre en welwillende burgers als Marie Belpaire konden soms wat bereiken, maar meestal stuitten zij ook op de onwil van de uitgeweken Belgische regering om werkelijk iets te doen. Ook de koning, hoewel zeker bekommerd om zijn leger, koos uiteindelijk evenals de regering voor de nationale eenheid. Beide partijen weigerden zich vast te leggen op concrete toezeggingen inzake de Vlaamse politieke verlangens. Ook een enkele welwillende regeringsfunctionaris, zoals Van de Vyvere, Helleputte of Sap veranderde daar niets aan.

Door deze ontwikkeling veranderde bij veel Vlaamse soldaten aan het front het gevoel van 'eerst alles voor België en dan ook Vlaanderen', langzaam maar zeker in eerst Vlaanderen en dan misschien België. Zo ontstond in 1917 de geheime Frontbeweging, ongelijk verspreid over de verschillende legeronderdelen en vaak nauwelijks georganiseerd, maar wel vrij radicaal in haar eisen. Leidende figuren waren onder anderen Adiel Debeuckelaere, Hendrik Borginon en Flip de Pillecijn. Over de omvang van de beweging bestaat nog altijd onduidelijkheid. Het gaat om enkele honderden Vlaamse katholieke intellectuelen met een achterban van enkele tienduizenden soldaten. In de loop van 1917 openbaarde de beweging zich door vlugschriften, waarin zij hun Vlaamse eisen verwoordden en waarin zij het activisme niet veroordeelden. Wel waren zij voorzichtig in hun waardering over het contact met de Duitse bezetters. Los van de Frontbeweging, maar wel in contact ermee trad de Vlaamse priester Cyriel Verschaeve op. Zijn Vlaamse programma was radicaal en zijn invloed bij de soldaten was groot. De Militaire Veiligheid trad streng tegen deze activiteiten die de nationale eenheid bedreigden op, maar er werd niemand gefusilleerd. In diezelfde tijd wakkerde de Russische revolutie links radicalisme en pacifisme aan, ook onder de Vlaamse soldaten. Dit verzet kreeg kortstondig vorm via de merkwaardige figuur van Antoon Pira. Toch heeft dit pacifisme en ook het in die tijd heersende defaitisme in de Frontbeweging niet tot massale desertie of mouterij geleid, al werd dit gevreesd. Uiteindelijk stredden de Vlaamse soldaten, een meerderheid aan het front volgens Vanacker, die de mythe van de 80% niet verwerpt, in het eind-offensief dapper. Het betekende wel de versplintering van de beweging, zodat van de door de Fronters verwachte en door de autoriteiten gevreesde naoorlogse agitatie samen met de acti-

visten niets te recht kwam. Het activisme was trouwens al onschadelijk gemaakt, mede door de vlucht van een voornaam deel van de leiding.

Het is een weinig opwekkend verhaal, waarin kleingeestige pesterijen van de legerleiding en hooggestemd idealisme aan Vlaamse zijde elkaar in evenwicht houden. Het is bovenal het verhaal van onvervulde nationale verlangens. Het is jammer dat Vanacker juist die nationale verlangens niet in een wat ruimer perspectief heeft geplaatst. Een aantal malen verwijst hij naar het Ierse, Tsjechische, Poolse, Finse en Oekraïense nationalisme, maar de vergelijking wordt niet uitgewerkt. Dat is jammer want op een historisch congres in 1974 in Leuven werd dit al een wenselijke zaak genoemd. Ook het probleem van de desertie blijft open. Soms worden getallen van honderden deserteurs genoemd. Het ging in ieder geval om grote aantallen. Verdwenen die toch in Duitse gevangenkampen?

Het boek eindigt ook wat abrupt. Een analyse van de betekenis van de Frontbeweging voor het naoorlogse Vlaamse nationalisme ontbreekt. Ook al had de beweging haar kracht als militaire groep in het slotoffensief verloren, in 1919 nam zij wel als politieke partij het Vlaamse Front deel aan de verkiezingen. Uit haar midden en uit het activistisch milieu zou in de jaren twintig en dertig de radicale kern van een fervent anti-belgicisme ontstaan. De Vlaamse strijd aan de IJzer zou zelfs als een soort 'fundenningsmytjie' (de term is van Bruno de Wever) voor het Vlaams-nationalisme gaan dienen. Daar zou toch nog wel wat over te schrijven zijn geweest.

Los van deze kritische opmerkingen blijft dat Vanacker een *magnum et novum opus* heeft geschreven over een dramatische periode uit de geschiedenis van het Vlaams-nationalisme.

P. van Hees

H. J. C. C. J. Wilschut, *J. G. Woelderink. Om de 'vaste grond des geloofs'. De ontwikkeling in zijn theologisch denken, met name ten aanzien van verbond en verkiezing* (Proefschrift Theologische universiteit van de gereformeerde kerken in Nederland te Kampen (Broederweg); Heerenveen: Groen, 2000, 704 blz., f49,95, ISBN 90 5829 164 2).

J. G. Woelderink (1886-1956) was Nederlands hervormd predikant achtereenvolgens te Ottoland, Mijdrecht, Randwijk, Hoornaar, Vreeswijk, Ouderkerk aan den IJssel en Zijderveld. Voorganger dus in dorpsgemeenten met een 'zware', bevindelijke ligging die prediking wensten van dominees uit de Gereformeerde Bond, de rechterflank van de Nederlandse hervormde kerk. Woelderink was een van hen, ook toen hij zich ontwikkelde tot een productief en knap theoloog, volgens H. Berkhof zelfs de enige oorspronkelijke theoloog die uit de Gereformeerde Bond is voortgekomen. Berkhofs lofprijzing is overigens niet toevallig ietwat dubbelzinnig verwoord. Want omstreeks zijn vijftigste brak Woelderink met de Gereformeerde Bond en kritiseerde kenmerkende elementen van haar vroomheid en theologie fundamenteel.

Verbond en uitverkiezing zijn vanouds twee centrale begrippen in de gereformeerde theologie. Hoe krijgt de mens van na de zondeval een goede relatie met God? Uit zichzelf zal hij het ware geloof niet vinden, het is een genadegeschenk van God dat hem of haar gegeven moet worden. Die uitverkiezing is natuurlijk per definitie individueel, want God eist als antwoord op die verkiezing een persoonlijk geloof, en een persoonlijke toeëigening van het heil, beloofd aan de gelovigen. Tegelijkertijd heeft de gereformeerde theologie altijd gewaakt voor een beeld van Gods genade als een schaars goed. God wil niet hier of daar een enkele beproefde en doorgeleide gelovige en een paar zeldzame, solitaire en elitaire enkelingen, maar hij wil een